

Zahajovací projev prof. dr. J. Doležala na I. sjezdu čs.
psychologů v Praze dne 14. prosince 1961.

Vážené shromáždění, milí hosté, soudružky a soudruzi,
dovolte mi, abych vás jménem ústředního výboru ČSPS,
jménem VI. sekce ČSAV a jménem společenskovední sekce SAV
srdečně uvítal na sjezdu československých psychologů. Záro-
veň jsem byl požádán, abych náš sjezd pozdravil a popřál mu
mnoho zdaru jménem výboru Společnosti pro výzkum vyšší ner-
vové činnosti.

Je to náš první sjezd, a to je jistě významná událost
v historii rozvoje psychologie v našem státě. Nepřistoupili
jsme - jak je vám všem dobře známo - ke svolání sjezdu leh-
komyslně a bez příprav. Prvním krokem tu byla smolenická
konference. Tam jsme zdůraznili zásady využití psychologick-
ých poznatků v socialistické společenské praxi a vytyčili
hlavní úkoly na tomto poli. Dalším krokem byla pracovní kon-
ference čs. psychologů v Praze před 2 lety. Na ní jsme po-
stránce odborné i ideologické rozebrali a kriticky zhodnoti-
li svou vědeckovýzkumnou práci. Výsledkem našeho tehdejšího
jednání byla řada podnětů ke zlepšení vědecké i odborné práce,
k upevnění spolupráce s příbuznými obory a ke zlepšení odborné
průpravy psychologického dorostu.

Pracovní konference se konala v předvečer nástupu našeho
hospodářského a kulturního života do třetí pětiletky. Bylo
proto jen samozřejmé, že jsme tehdy také uvažovali o příspěv-
ku psychologů k její úspěšné realizaci. Za tím účelem byly

naplánovány porady psychologů s odborníky z hlavních oblastí praxe, do nichž jsou psychologové zapojeni, tedy s pedagogy, lékaři, ekonomy a techniky. Je vám známo, že tyto porady měly vcelku úspěšný průběh a přispěly podstatně ke zvýšení účinnosti odborné práce našich psychologů.

Soudružky a soudruzi! Konala-li se pražská porada ve znamení perspektiv třetí etapy pětiletých plánů rozvoje národního hospodářství a kultury, koná se naše nynější zasedání ve znamení perspektiv nesrovnatelně většího dosahu, které vyplývají z XXII. sjezdu KSSS a z Programu na tomto sjezdu schváleného. Není jistě nadsázkou, když tento program byl označen za komunistický manifest současné doby, když o něm bylo řečeno, že zahajuje novou epochu ve vývoji lidstva.

Obsah tohoto mimořádně závažného dokumentu je vám dobře znám. Přesto však dovoluji, abych se aspoň několika větami zastavil u těch jeho aspektů, které jsou důležité pro nás jako vědecké pracovníky a jako psychology.

Cílem KSSS a všech komunistů je - stručně řečeno - vytvoření vysoce organizované beztrždní společnosti vzájemně si rovných, svobodných lidí. Bude to společnost se stále rozsa- hlejším a dokonalejším uspokojováním materiálních i kulturních potřeb. Ještě stručněji řečeno: cílem komunistů je šťastný a plný život všech lidí, život v míru a činnorodé aktivitě. Splnění těchto cílů předpokládá stálý rozvoj výrobních sil, me- chanisaci a automatisaci výroby s přiměřeným rozvojem surovi- nové a energetické základny, dále plný rozvoj schopností každé- ho člena společnosti a konečně nový morální profil lidí, zejména

nový komunistický vztah k práci. Slovo "předpoklad" tu ovšem není míněno odděleně od cíle. Cíle a předpoklady se realizují současně v jednotném dialektickém procesu vzniku komunistické společnosti.

Významnou roli v tomto procesu má a bude mít ve stále větší míře věda. Komunistický společenský řád lze budovat jen na vědeckém základě, na hluboké znalosti objektivních zákonitostí přírodního i společenského dění. Bez plánovitého a všestranného využívání vědeckých poznatků je rozvoj komunistické společnosti, rozvoj nového člověka nemyslitelný a nepředstavitelný. Věda je nejen základním zdrojem poučení při vytváření materiálních předpokladů společnosti, to jest je nejen bezprostřední výrobní silou, ale i nástrojem při vytváření společenského vědomí a individuálních vlastností člověka. Progressivní roli ve vývoji společnosti hrála věda vždy. Ale teprve socialismus tím, že osvobozuje práci, umožňuje vědě plně sloužit člověku. Socialismus tedy osvobozuje nejen lidskou práci, ale i lidský rozum.

Vycházejíc z těchto zásad, zvyšuje i naše komunistická strana všestranně úlohu vědy při budování naší vyspělé socialistické společnosti. Strana zdůrazňuje nutnost rozvoje výzkumné práce, věnuje stále větší péči koordinaci vědeckého bádání a budování vědeckých pracovišť. Příkladem z nejnovější doby je reorganizace ČSAV, zaměřená na pevnější skloubení výzkumné práce akademie a vysokých škol. Základním principem socialistické vědy je úzké spojení teorie s praxí. Tato zásada však nesmí být chápána jako výzva k plochému prakticismu. Právě naopak. Ona nutně předpokládá předstih základního výzkumu,

odvahu k řešení teoretických otázek, ale vždy tak, aby byly rozlišovány podstatné problémy od vedlejších, vždy tak, aby realizace skvělých perspektiv vývoje naší společnosti byla včas vědecky připravena a podložena. Naši vědci si tedy musí ovšem také jasně uvědomit, jaké úkoly je očekávají při budování nové společnosti a musí se na plnění těchto úkolů zcela zaměřit.

Tolik o významu vědy při budování komunistické společnosti obecně. Jaký podíl tu připadá speciálně psychologii, co je bezprostředně naším úkolem? Každý, kdo prostudoval Program, mi potvrdí, že těchto úkolů není málo. Vyplývají zcela logicky z cílů v programu obsažených, i když tam psychologie není výslovně uváděna. Nebudu je proto nijak obšírně rozvádět. To není účelem našeho nynějšího zasedání, ale je to téma, k němuž se stále budeme vracet. Stručně bych naše úkoly shrnul takto: Je to účast na rozpracování vědeckých základů výchovy; to je především záležitost pedagogické psychologie.

Je to účast při řešení problémů vznikajících při zavádění nové výrobní techniky; zde se bude rozvíjet hlavně oblast ekonomické psychologie.

Konečně je to účast při zkvalitňování péče o zdraví člověka, což jsou otázky spadající do oblasti využívání psychologických poznatků ve zdravotnictví.

Jak jsme na tyto úkoly připraveni? Máme dostatečný předstih vědecké teorie, který je k řešení těchto úkolů potřebný? Není pochyby o tom, že teoretické základy vědecké psychologie byly důsledným uplatňováním marxistických prin-

cipů podstatně zpevněny. To nám umožnilo také kriticky přehodnotit výsledky vědeckého snažení minulosti. Co však stále ještě chybí, je využití těchto základů k dalšímu tvůrčímu rozmachu psychologických věd. Musíme konstatovat, že i materiální základna pro naši vědeckou práci je stále ještě nedostatečná. Nepodařilo se nám na příklad prosadit vybudování komplexního vědeckého pracoviště na půdě ČSAV. Zatím jsou zde jen dílčí pracoviště, která se zabývají určitými úseky psychologie. Nemáme v našem státě výzkumné pracoviště, které by se speciálně a v dostatečném rozsahu věnovalo problematice vývojové psychologie. Máme také nedostatek dorostu nejen pro vědeckou práci, ale i pro práci odbornou.

Naše vědecká a odborná práce je zčásti bržděna i některými nejasnostmi a rozpaky metodickými. Psychologie - stejně jako každý vědní obor - má vystihnout určitý úsek objektivní skutečnosti. Tento úsek má vystihnout v celé úplnosti a ve všech jeho podstatných vztazích. V tomto konstatování jsou obsaženy i všechny základní požadavky na metody vědeckého bádání v psychologii. Jen takové metody, které pomáhají uskutečňovat tento cíl, jsou vědecké a užitečné. Věda ovšem neexistuje a nevyvíjí se nezávisle na předmětu a na našich znalostech o něm. Není ničím, s čím bychom už jako s hotovým nástrojem přistupovali k předmětu našich zkoumání. Říkáme sice, že dialektická metoda a dialektický přístup k řešení vědeckých otázek jsou jediné správné. Mohlo by se zdát, že toto tvrzení má aprioristický charakter, že je jakýmsi východiskem, které je nezávislé na předmětu bádání. Ve skutečnosti je platné proto, že věci samy, skutečnost sama je dialektická a nelze ji tedy jiným způsobem objektivně, tj. adekvátně poznat. Dialektická

metoda je výsledkem dlouhé cesty lidského poznání. Vědecká metoda je tedy odrazem našeho zápolení s předmětem, odrazem našeho vztahu k poznávanému předmětu. Otázka určení předmětu vědy není tedy z metodického hlediska lhostejná nebo nevýznamná. Rozhodně tomu není tak, že bychom mohli při vědecké práci odhlédnout od otázky po podstatě předmětu, od jeho definice a že by stačilo jen zachovávat tzv. vědecké metody, aby se věc odhalila ve svých zákonitostech sama. Určení podstaty předmětu a metoda jeho zkoumání tvoří nedílný dialektický celek.

Z toho, co bylo řečeno, zároveň však vyplývá, že existuje obecná základní vědecká metoda, odpovídající dialektické jednotě materiální skutečnosti; touto metodou je pozorování a racionální zpracování pozorováním získaných dat. Obě stránky našeho poznání, smyslová postihování skutečnosti (vědecké pozorování) i racionální zpracování pozorováním získaných dat se prolínají a vzájemně doplňují. Obecná vědecká metoda se pak specificky modifikuje v každé speciální vědní oblasti. Tak vždy znovu vyvstává ve vědecké metodě otázka po poměru obecného a specifického. V historii psychologie převládala dlouho tendence hledat metody zcela zvláštní, a sice z toho důvodu, že předmět psychologie, duševno, byl považován za něco zcela odlišného od ostatní skutečnosti. Příkladem je racionální psychologie, převaha introspekce jako metody v určitém údobí vývoje naší vědy, dále metoda tzv. fenomenologického rozboru, metoda "rozumějící psychologii" apod. I v psychologii je však třeba určit správný poměr mezi obecným a zvláštním, tj. je

třeba uvážit, do jaké míry a jakým způsobem se specifické metody naší vědní oblasti odvozují z obecné vědní metody a v jakém jsou k ní poměru.

Otázka metody v psychologii je obtížná také proto, že předmět, kterým se zabýváme, je mimořádně složitý. Je samozřejmé, že metody jsou vždycky tím složitější, čím složitější je předmět; a psychika je projevem nejvýše organizované hmoty, je tedy svou podstatou jevem velmi složitým - a tomu ovšem nutně odpovídá také složitost metod.

Psychologickou metodiku a metodologii komplikuje také to, že psychologie stojí na rozhraní mezi přírodními a společenskými vědami, lépe řečeno to, že je vědou zároveň přírodní i společenskou. Po této stránce představuje psychologie křížovanku metod věd přírodních a věd společenských. A tu se stává, že jedna z těchto stránek bývá zdůrazňována na úkor jiné, že se někdy zdůrazňuje aspekt přírodovědní, a jindy se zase osamostatňuje, absolutisuje aspekt společenskovědní. Příkladem, jak hlediska přírodních a společenských věd komplikují metody psychologie, je psychologický experiment. Je známo, že experiment má v každé vědní oblasti své specifické znaky. V psychologii se setkáváme s různými typy experimentu. Je to především experiment, který má někdy zcela obdobný ráz jako experiment fyzikální - vzpomeňme např. na experiment psychofyzický! Jindy se setkáváme s experimentem, který má všechny charakteristické znaky experimentu biologického, tj. odpovídá se na otázku, jak vnější podmínky určují vnitřní dění v organismu, jak se organismus na vnější podmínky adaptuje. Příkladem je tu pavlovský experiment. A konečně se setkáváme s expe-

rimentem, při němž se ptáme, jak vnitřní podmínky modifikují chování organismu. To je případ, kdy experiment je zaměřen na vnitřní podmínky činnosti a jednání. To je právě typický experiment psychologický; při něm stavíme individuum (organismus) před určité úkoly a sledujeme, jak tyto úkoly řeší. Snažíme se tak určit a zkoumat vlastnosti, na nichž řešení těchto úkolů závisí.

Určitou komplikaci metod v psychologii přináší také rychlý vývoj vědecké psychologie a s tím související změny v chápání předmětu psychologie. Je totiž faktem, že metody mají tendenci přežívat údobí, v nichž vznikly. Vystihují vždy alespoň určitý aspekt skutečnosti, a proto přetrvávají někdy i celkový pohled na skutečnost, za kterého vznikly. Tu je třeba určit aspekt, který určitá metoda fakticky vystihuje a přikázat jí pak v psychologické metodice správné místo. Jako příklad bych uvedl psychoanalýzu. Psychoanalytické metody vznikly z určitého pohledu na psychickou skutečnost, z pohledu, který nepovažujeme za správný. Přesto však zřejmě vystihují určitý aspekt psychické skutečnosti a mají proto tendenci přetrvávat. Naším úkolem je oddělit tu idealistickou slupku od objektivního jádra a proniknout k tomu, co vlastně tyto metody vystihují, do jaké míry je možno metod psychoanalýzy v psychologii využít.

Vědecké metody jsou určovány také poměrem mezi stavem propracovanosti systému příslušné vědní oblasti a požadavky praxe. Základní výzkum se vyznačuje vždy větší jednotností a logickou systematičností. Aplikovaný výzkum bez dostatečné opory v systému základních poznatků má tendenci vyvolávat tříšť

drobných metod, které si pak osobují nárok na to být metodami vědeckými. A to je do značné míry situace psychologie. Požadavky praxe jsou větší než současná nosnost vědecké teorie. Z toho důvodu se psycholog uchyluje k řešení dílčích úkolů, před které ho praxe staví. Vznikají pak dílčí metody, které jsou eventuelně i vhodné pro řešení určitých konkrétních úkolů, ale které potom mají tendenci uplatňovat se jako jediné psychologické metody vůbec.

Takovýmto způsobem bychom mohli uvádět řadu dalších důvodů pro složitost metodických otázek v psychologii. Jedno však je nesporné. Metoda je průběžným kamenem vspělosti vědy. Zdokonalování metody musí být hlavní cíl vědeckého snažení v naší vědní oblasti. To byl také důvod, proč pro první sjezd byly zvoleny jako hlavní téma metodické otázky v psychologii.

Všechny otázky, které jsem tu naznačil a všechny ostatní, o kterých jsem se nezmínil a o kterých bude řeč v referátech, na tomto sjezdu ještě asi nevyřešíme. Ale je třeba se vší vážností začít, je třeba rozvířít soudružskou diskusi o mnohých otázkách, které zatím často jen opatrně obcházíme. V našem jednání bude snad ještě mnoho tápání. Problémy snad nebudou stavěny dost systematicky a někdy se nepůjde do patřičné hloubky. Ale objasnění základních otázek psychologických metod je nutným předpokladem pro plnější rozvoj vědeckého výzkumu v psychologii a pro tu odbornou práci, kterou chtějí psychologové přispět k budování komunismu.

Soudružky a soudruzí, komunismus je možný, protože roste

z práce a snažení milionů. Naše práce musí být jedním ze stavebních kamenů v zářivé budově komunismu. To ovšem znamená nesetrvávat ve zdánlivě osvědčených kolejích starého myšlení, nepoužívat mechanicky a bez hlubokého vědeckého zdůvodnění tradičních metod práce. Znamená to neuzavírat se do ulity izolované od potřeb společnosti, do odbornosti odtržené od praxe, ale rozhlížet se po celé naší socialistické vlasti, po celém našem socialistickém táboře a sledovat revoluční hnutí v celém světě. Znamená to také nespokojovat se s dosaženým, nekrčít se, ale rozvíjet své možnosti, možnosti svého pracovního oboru v souladu s potřebami naší socialistické společnosti.

Komunismus před nás tedy staví nejen perspektivy hojnosti a lidsky důstojného života, ale i úlohu objevitelů nových pravd a poznatků a aktivních spolutvůrců budoucího dokonalejšího světa. Pusťme se s novým, stále větším elánem do práce! Použijme i dnešního dne a dnů, které budou následovat, k dosažení dalšího pokroku naší vědy, k další službě na výstavbě naší budoucnosti.